

Kemalist Devrimin Öncüsü Olarak İttihat ve Terakki

İçeriği Yazan: [Ozan ÖRMECİ](#) [1] Zaman: Çar, 28/07/2010 - 08:30

Yazar: Ozan ÖMERÇİ

<?xml:namespace prefix = o />

İttihat ve Terakki dönemi hakkında yazılan eserler genellikle Osmanlı'nın yıkılmasına neden olan siyasi gelişmeler ve savaşlar ile "triumvira" yönetimi liderlerinin hayat hikayeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Son dönemde artan "sözde Ermeni soykırımı" iddiaları nedeniyle "tehcir" meselesi üzerine de pek çok yayın yapılmıştır. Ancak İttihat ve Terakki döneminin atlanan veya görmezden gelinen bir diğer çok önemli unsuru bu dönemde hakim olmaya başlayan ve Kemalist Devrim'e de kaynaklık etmiş modernleşme anlayışı ve çabalarıdır. Bu yazıda kısaca İttihat ve Terakki döneminde yapılan reformlar anlatmaya çalışacağım.

Dağılmakta olan bir imparatorluğu kurtarmak için büyük bir azimle ve sert metodlarla hareket eden İttihat ve Terakki hareketi, üst üste alınan yenilgiler ve büyük toprak kayıpları yarattığı travmatik atmosfer içerisinde, devletin kurtuluşu için gerekli olan reçeteyi her alanda çarşaflamak ve dönemin ileri Batı medeniyetini yakalamak olarak görmüş ve bu nedenle çeşitli alanlarda reform paketlerini uygulamaya sokmuşlardır. Feroz Ahmad'ın çok doğru bir şekilde tespit ettiği şekilde İttihatçılar bu kaos ortamında devleti yeniden canlandırmak ve dünya devletleri arasında söz sahibi yapabilmek için adeta kumar oynuyor ve "ya hep, ya hiç" mantalitesiyle hareket ediyorlardı (Ahmad, "İttihat ve Terakki 1908-1914", sayfa 190). Ancak çarşaflama çabaları'nın yabancı devletlerin çakarlarıyla çatışması nedeniyle İttihatçılar dış ve iç politikada büyük zorluklarla karşılaşıyor ve içeride karışıklıklar -dışarıdan da büyük destek bulan- dine dayalı liberal propaganda karışığında baskıcı yöntemler uygulamaktan kaçınıyorlardı. İttihat ve Terakki yönetimin çarşaflama anlamında attığı en önemli adımlardan birisi kuşkusuz 9 Eylül 1914 tarihinde kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmasıdır. Bu çabaların da etkisiyle 2 Ağustos 1914 tarihinde yapılan Türk-Alman ittifakı ile Osmanlı Devleti uzunca bir süre sonra bir Avrupalı devlet tarafından eşit olarak kabul edilmiştir (Ahmad, "İttihat ve Terakki 1908-1914", sayfa 191).

İttihat ve Terakki döneminin ayırt edici özelliklerinden birisi eğitim alanında yapılan reformlardır. Tanzimat döneminden başlayarak devletin Batı karışındaki çaresizliğini ortadan

kaldırmak için eğitimci bir kurtuluş yolu olarak gören Osmanlı aydınları'nın etkisiyle İttihatçı dönemde eğitime büyük yatırım yapılmıştır. İttihatçı yönetim Edirne'yi kurtarmak için para bulamadığı dönemde dahi eğitim bütçesini istikrarlı bir şekilde arttırmıştır. 1908 yılında 200 bin lira olan eğitim bütçesi 1909'da 660 bin, 1910'da 940 bin, 1914'te ise 1.237.000 liraya çıkmıştır (Avcıoğlu, sayfa 274). Bu dönemde yabancı ülkelere çok sayıda öğrenci gönderilmiş, yurtdışından çeşitli alanlarda uzmanlar getirilerek eğitim kalitesi artırılmıştır. Ordudaki subay ekisine rağmen Birinci Dünya Savaşı sırasında askerlik çağındaki öğretmenler askerlikten muaf tutulmuştur. Halk eğitiminin gelişmesi için Milli Talim ve Terbiye, Halka Doğu ve Türk Ocakları gibi dernekler kurulmuştur. Bu derneklerin çabalarıyla İttihat ve Terakki döneminde vatandaşın eğitilmesi için sayısız konferans düzenlenmiştir. Özellikle köylüler ve kadınların bilinçlendirilmesi için özel çaba gösterilmiştir. Ayrıca yabancı okullarda Türkçe ile tarih ve coğrafya dersleri okutulması zorunlu kılınmıştır. Türk dil ve kültürüne uygun yeni okul kitapları hazırlanmış ve yabancı klasikler dilimize çevrilmiştir.

İttihat ve Terakki döneminde sanat alanında da önemli gelişmeler olduğunu görüyoruz. Öncelikle 1916 yılından itibaren her yıl bir devlet resim sergisi açılmış ve devlet resim başta olmak üzere tüm sanat dallarının yaygınlaşması için büyük çaba göstermiştir. Bu nedenle İstanbul'da biri kadınlar, biri erkekler için iki konservatuar kurulmuştur. Batı müziğinin Anadolu'ya girişi de bu sayede olacaktır. Devlet tiyatrosunun gelişmesi için İstanbul'daki tiyatrolara maddi yardım yapmış, bir aktör yetiştirme okulu da açılmıştır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ilk Türk kadın tiyatrocuları sahne almaya başlamıştır. Ayrıca Türk mimarisi, hattatlık ve tezhip gibi alanlarda canlandırma amaçlı çalışmalar yapılmıştır. İttihat ve Terakki döneminde sanata verilen önem gerçekten çok dikkat çekicidir.

Eğitim ve sanattan öte İttihatçı dönemin en önemli özelliği modernleşme ve laikleşme aşısından önemli hukuki adımların atılmasıdır. 1916 yılı parti kongresinde hükümet; şeriat ve modern kanunlar arasındaki ikiliyi ortadan kaldırmak için bir kanun tasarısı hazırlanmış ve tasarının ezici bir çoğunlukla kabul edilmiştir (Avcıoğlu, sayfa 275). Tasarıya göre bütün Türk vatandaşları için din farkı olmaksızın evlenme esası getirilmiştir. Dinci çevrelerden gelen büyük protestolara rağmen Kuran Türkçe'ye çevrilmiş, geleneksel cuma hutbeleri Türkçe yapılmaya başlanmıştır. Dinci yayın organları kapatılmış, toplumun dinsel dogmatizm etkisinden kurtularak laikleştirilmesi süreci başlatılmıştır.

İttihat ve Terakki dönemi kadın hakları açısından da son derece önemli adımların atıldığı bir dönemdir. Bu dönemde üniversiteler ve liseler kadınlara açılmıştır. Ziya Gökalp gibi feminizm akımının ülkeye tanıtılmasına ileri düğünler çıkararak ve örtünme aleyhtarı yazılarıyla kadınların çıkarılarına çarkımasalar bile yüzlerini açabilmelerini sağlamışlardır. Enver Paşa savaştan erkeklerin yerine kadınların çalışabilmesi için bir dernek kurmuş, bu sayede ordu atölyelerinde binlerce kadın çalışmıştır. İlk kadın ise taburu bu dernek sayesinde kurulmuştur. Tabur, Birinci Ordu hizmetinde cephe gerisinde görev yapmıştır. Kadınlar erkekli sosyal toplantılara ayrılmış verilmiş, toplumun gerici uygulamalardan kurtularak kadınların da yer aldığı modern hayata almış için gayret gösterilmiştir. Gregoryen takvimin kabulü, ayrılmış ve uzunluk ölçülerinde birlik, dil reformu ve izcilik kanunu birçok önemli gelişme de İttihat ve Terakki döneminde yapılmıştır. Latin harflerinin kabulü düğünümü ancak onun yerine eski yazının çeşitli biçimlerde okunması engellemenin amacıyla Enver Paşa tarafından Arap harflerine başlatılan süreçte bir harf inkılabı da yapılmıştır. Yeni futbol takımlarının kurulması ve önceden kurulmuş olanlarla beraber düzenli bir şekilde maç yapar hale getirilmesi de İttihatçı dönemin getirdiği yeniliklerden birisi olmuştur.

Ekonomik alanda da milli ve çağdaşlaşma bir durumu olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Partisi, tüm ekonomik özerklik taleplerine karşın yabancı sermayeye olan ihtiyaçların farkında oldukları için bu alanda çeşitli girişimlerde bulunmuş ve özellikle Japon modernleşmesinin etkisinde kalarak bu ülkeyle ekonomik ilişkileri geliştirmek istemiştir (Ahmad, "İttihatçı İktisat Kemalizme", sayfa 33). Ancak Batılı devletlerin İttihatçıların giderek

kendilerine daha fazla meydan okuyan ve halkı mobilize etmeye başlayan milliyetçi cereyanından ürkmesi neticesinde yabancı sermaye destekli ekonomik kalkınma projesi başarıyla gerçekleştirilememiştir ve Japonya ile hayal edilen ölçüde ilerlemeler kurulamamıştır. İttihat ve Terakki döneminde mali alanda yapılan reformlarla hükümet gelirleri yükselmesine karşın, çöken devletin mirası olan büyük dış borç neticesinde ilerleyen yıllarda bütçe açığı vermeye başlamıştır (Ahmad, “İttihatçıların Kemalizme”, sayfa 36). Ekonomide Alman sosyalist silah tüccarı Alexander Helphand’ın (Parvus) fikirlerinden etkilenen İttihatçılar liberal tabuları yarak, kalkınmacı-korumacı bir anlayışla Müslüman-Türk burjuvazisini güçlendirmeye çalışmıştır. Tarım alanında da toprak reformu gibi devrimci projeleri olmasına karşın, ticaret ve sanayiye daha fazla önem veren İttihatçılar, gelen baskılar neticesinde tarımı modernleştirmeye ve ticarileştirmeye yönelik reformlarla yetinmişlerdir.

Jön Türkler ve İttihat ve Terakki hareketleri üzerine derinlemesine araştırmalar yapan Erik-Jan Zürcher’in de açıkladığı gibi Kemalist Devrim’in Altı Ok’unu oluşturan ilkelerin temelleri devrimden on yıllar öncesinde atılmaya başlamıştır. Mesela zaten Türk toplumsal yapılarındaki yabancı olmayan ancak Osmanlı imparatorluğu döneminde kışkırtılan göçmenlerin laiklik akımlarından yeniden oluşması ve güçlenmesinde Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet ve Ziya Gökalp gibi aydınların büyük katkıları olmuştur (Zürcher, sayfa 47). Türk milliyetçiliği ise Kemalist Devrim öncesinde özellikle elitler arasında oldukça gelişmiş ve kendini güçlü bir şekilde ortaya koymuş bir akımdır. Smail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi düşünürler Kemalist milliyetçiliğin resmen kabulünden çok önce onun temel motiflerini eserlerinde kullanmışlardır. Devrimcilik veya inkılapçılık ilkesi Kemalist ideolojide İttihat ve Terakki komitacı devrimciliğinin ötesinde bir anlam kazansa da, İttihatçılar reformizminden fazlasıyla etkilenmiştir (Zürcher, sayfa 51). İttihatçılar Fransız pozitivizmi etkisinde oluşturdular. Halkçılık ilkesi ve Devletçilik anlayışı da muhtemelen Kemalist Devrim’e önemli ölçüde ilham kaynağı olmuştur.

Tüm bu ilerici adımlardan görüldüğü üzere Kemalist Devrim’in her devrimde olduğu gibi Jakobin özellikleri bulunmasına karşın, bu devrimi gerçekleştirenler uzaydan gelmiş değildir. Prof. Ferit Mardin ve takipçilerinin Kemalizm’i “sosyal devrim” kategorisine sokmamaları ve adeta bir “saray darbesi” konumuna indirgemeye çalışmaları bu gerçeği de göstermez. Kemalist Devrim’in izleri ve toplumsal taban entelektüel alanda Jön Türkler hareketinde, siyasal olarak da İttihat ve Terakki döneminde rahatlıkla bulunabilir. Zaten Norbert Von Bischoff’un da dediği gibi “Hızlı olmayan şeyi, en keskin fikir dahi hayata geçirmez ve fikrin nefesi kendisinde de medikçe, en hızlı olay şey dahi hayata kendiliğinden doğmaz” (Avcıoğlu, sayfa 277). Burada eleştirilmesi gereken nokta entelektüel dönüşüm ve sosyal değişimin Osmanlı Devleti’ndeki askeri sınıfı (saray, bürokrasi, ordu) ve tebaa (halk) arasındaki uzak mesafe, iletişimsizlik ve etkileşimsizlikten kaynaklanan merkez-çevre karşıtlığı nedeniyle dar bir alanda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Tabii ki bu dönemdeki liderlerin vizyonları Mustafa Kemal kadar ileri değildir. Dahası siyasal konjonktür Mustafa Kemal’in atacağı adımlardan o dönemde atılabilmesini imkansız kılmaktadır. Ancak Jön Türkler ve İttihat ve Terakki döneminde atılan ilerici adımlar bir anlamda toplumu ve özellikle de merkezde yer alan askeri, bürokratik ve entelektüel kadroları Kemalist Devrim için hazır hale getirmiştir. Bu nedenle günümüzde İttihatçı dönemin neo-liberal çalışmalarda hedef tahtası haline getirilmesinde ve çalışılmacı unsurlarından görülmemesinde genel olarak Kemalist Devrim’e ve modernleşmeye duyulan bir tepkiden söz etmek sanırım yanlış olmayacaktır.

iletisim@PolitikaDergisi.com [2]

KAYNAKLAR

- Avcıoğlu, Doğan, “Türkiye’nin Düzeni”, 1974, İstanbul: Cem Yayınevi

- Ahmad, Feroz, “Modern Türkiye'nin Oluşumu”, 1993, İstanbul: Sarmal Yayınları
- Ahmad, Feroz, “İttihat ve Terakki 1908-1914”, 2004, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Ahmad, Feroz, “İttihatçıktan Kemalizme”, 1999, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Zürcher, Erik-Jan, “Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları”, 2004, “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 2 Kemalizm”, İstanbul: İletişim Yayınları

Yorumlar

- [Bilim/Kuramsal](#) [3]
- [İç Siyasa](#) [4]
- [Tarih](#) [5]

Kaynak URL (28/04/2024 - 05:46 tarihinde yazdırıldı):

<https://politikadergisi.com/makale/kemalist-devrimin-uncusu-olarak-ittihat-ve-terakki>

Bağlantılar:

- [1] <https://politikadergisi.com/pd-uye/ozan-ormeci>
- [2] <mailto:iletisim@PolitikaDergisi.com>
- [3] <https://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/bilimkuramsal>
- [4] <https://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/ic-siyasa>
- [5] <https://politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/tarih>